

Yrak türkmen edebiýaty

Category: Edebiýaty öwreniş, Kitapcy, Romanlar, Türkmen dili
написано kitapcy | 22 январа, 2025

Yrak türkmen edebiýaty

Irak Türkmen Edebiyatı

“En eski çağlardan başlayarak Irak'ta yerleşen Türkmenlerin kendilerine özgü edebiyatları da olmuştur.

Bu dilin ve edebiyatın kökü en fazla Oğuzlara bağlanır. Çünkü tarih boyunca Hicri 54 (Miladi 673) yıllarından başlayarak Irak'ta yerleşen Oğuzlar çoğunlukla Orta Asya ve Azerbaycan'dan buralara göç etmişlerdir.

Irak Türkmenleri Irak'a dalgalar biçiminde göç etmeye başladıkları 7. yüzyıldan 700 yıl sonra, XIV'üncü yüzyılda, yazılı edebiyatımızda, büyük şairimiz İmadettin Nesimi Elbağdadî'nin ürünleri ortaya çıktı.

700 yıl süresince onların sözlü edebiyatları olduğu kadar da, elbette ki, yazılı edebiyatları da vardı.

Irak'ta yerleşme tarihlerinden İmadettin Nesimi Elbağdadî'nin yaşadığı döneme dek (1314-1370) hiçbir Iraklı Türkmen şair ve yazarın yetiştiği saptanılmadı.

Bilindiği gibi Oğuz adıyla tanınan bir takım boy ve oymaklar Türkistan'ın en uzak yerlerinden gelerek 1055 yıllarında Irak'ta yerleşmeye başladılar ve kendilerinden önce gelen Türkmen dalgalarıyla ilişkilerini kesmediler. Bunlar az bir süre içinde egemenliklerini İran, Irak, Şam ve Küçük Asya topraklarına yaydılar. Bunlara Selçuklular adı verildi. Egemenlikleri ise 1193 yılına dek sürdü.

1258, yani Moğolların Irak'ı işgal etmelerine dek Irak'taki Türkmen beyliklerinin dili Türkmence idi. Selçuklularla beyliklerin 200 yıl süren egemenlikleri dönemlerinde dilin Türkmence olduğunda kesinlikle kuşku duyulmamalıdır ama ne yazık ki bunların dili konuşma dilinden öteye geçmiyordu. Bu dönemde 1073-1077 yılları arasında Bağdat'ta Kaşgarlı Mahmut

tarafından yazılan Divan-ı Lugat'it Türk en önemli yapıt olarak ortaya çıkmıştır.

80 yıl süren Hülagü'nün zulüm ve işkence yönetimine son veren Hasan Celayirî, Irak'ta 1337 yılında Celayirliler Devletini kurarken Bağdat'la Azerbaycan arasında ilişkiler gelişmeye başladığı gibi Iraklı Türkmenlerin dili de kendi özelliklerini koruyordu. Bunun en büyük kanıtı ise XIV. yüzyılda yazıldığı belirlenen Dede Korkut öykülerinin Iraklı Türkmenlerin diliyle yazılmış olmasıdır.(1)

XV. yüzyıl başlarında 1403'te Irak'a egemen olan Karakoyunluların da, onlardan sonra 1467'de Irak'ta hüküm süren Akkoyunlular'ın da dili Türkmence idi.

1508 yılında Bağdat, Safeviler tarafından işgal edildikten sonra Irak'ta Türkmence yine resmi dil olarak benimsenmiştir. Bu durum İmadettin Nesimî'nin ölümünden 117 yıl sonraya dek sürdü ve 1534 yılında Osmanlıların Bağdat'ı işgal etmelerinden sonra, Irak Türkmen dili ikiye bölündü. Halk dili Azerbaycan Türkçesi'ne koşut olarak varlığını sürdürürken, edebî dilimiz Osmanlıca'nın etkisi altında kaldı.

İki dönemde de (Safevi ve Osmanlı) yaratıcılığını sürdüren büyük şairimiz Mehmed Fuzûlî (1498-1556) şairliği yanında aynı zamanda çağının bir edebiyat bilimcisiydi de.”(2)

Yukarıdaki satırlar Irak Türkmen Edebiyatı'nın en önemli isimlerinden biri olan, şair dostum rahmetli Abdullatif Benderoğlu'na aittir. Benderoğlu, Saddam döneminde yıllarca Irak Türkmen Kültür Dairesi Başkanlığı yaptı ve Arap harfleriyle basılan Türkmence “Yurt Gazetesi”ni çıkardı. Benderoğlu bu gazeteyi yıllarca düzenli olarak adresime postalamıştı. Türkmen Yazarlar Birliği Başkanlığı da yapan Benderoğlu, Türk Dünyası'nın özellikle de Türkiye ve Azerbaycan'ın tanıdığı bir değerli şairdi.

Bu değerli dostta yine dönecek, şiirlerinden örnekler vereceğiz ama Irak Türkmenlerinin çıkardığı divan şairlerinin isimlerini şöyle bir sıralayalım: En başta Fuzûlî'nin oğlu Fazlî olmak üzere; Hazanî, Zamirî, Alemî, Zaidî, Bağdatlı Ruhî, Nevres-i Kadim, Safi Abdullah, Kâbil, Mihrî, Esad, Hicri Dede...

Irak Türkmenleri hece ve serbest vezinle şiirler yazmışlar ve

yetkin ürünler vermişlerdir. Bu bağlamda adını sayabileceğimiz başlıca şairler şunlar olabilir: Reşit Ali Dakuklu, İzzettin Badi, Hasan Görem, Ali Marufoğlu, Salah Nevres, Abdullatif Benderoğlu, Seyfettin Biravcı, Mustafa Ziya, Rıza Çolakoğlu, Hüsam Hasret, vb.

Benderoğlu'nun Serbest Vezinle yazılmış Türkmen şiirine değgin yaptığı değerlendirme ilgi çekicidir: "Çağdaş Irak Türkmen şiiri deviniminde görkemli bir yer tutan serbest şiirdir. Bu tür şiirle çağdaş ve yeni Türkmen şiirimiz, dünya şiir düzeyine ulaşmayı başardı. Bu deviminin getirdiği yeniliklerle şiirimizi canlılık (biçim, içerik, düşünce, simge ve imge) bakımından diğer hakların ortaya attıkları şiir örnekleriyle at başı koşmayı en güzel biçimde gösterebildi.

Irak Türkmenlerinde serbest şiirin ilk ürünü 1950 yılı başlarında ortaya çıktı."(3)

Söz buraya gelmişken Benderoğlu'ndan bir şiir sunmak, yararlı ve doğru olacaktır:

■ AYDINLIĞI İÇEN ATLILAR

Topladı şafak
Çizgilerini deste deste
0 yaptı çizgilerden bir tak...
Tak'ın içinden uzaya doğru yöneldi atlılar

Şafak çizgilerini çevreleyen aydınlık
Ve ardından doğan güneş kucakladı atlıları
Şafak çizgileriyle açılırken
Güller laleler

0 topladı gülleri deste deste
Bağladı şafak çizgilerine
Şafağın çizgileriyle parçaladı
Dumanlı kara bulutları

Aydınlık içinde göründü
Aydınlığı içen atlılar(4)

Şiire döneceğiz yine ama geliniz şimdi, Irak Türkmenlerinin

zayıf olduğu bir alan girelim, bakalım orada neler var. Bu alan öykü ve roman alanı... Benderoğlu bu alan hakkında bize şu bilgileri veriyor:

“Tarihimiz boyunca Irak Türkmen edebiyatında görkemli bir yer tutan şiir olmuştur. Hikaye ve roman ise dilimizde yayın organlarının ve okur yazar oranının kıtlığıyla birlikte yaşadığımız Irak ülkesinde yayımlanan dergi ve gazetelerin hikaye ve roman istenilen biçimde önem vermediğinden dolayı geri kalmıştır.”

Benderoğlu buna karşın, öykü ve romanları yayımlanan yazarlara ilişkin uzunca bir dizelge yayımlanmış. Bunlara burada yer veremiyoruz. Ancak son yıllarda ülkemizde iki romanı yayımlanan bir yazardan söz edeceğim, etmeliyim, bu yazarın adı Necmettin Bayraktar. Kerkük doğumlu, Danimarka’da yaşıyor. Kitaplarından ilkinin adı “Taşköprü”, ikincisi ise “Zamanın Tanığı” adlarını taşıyor, Kora Yayınları arasından çıktı. Bayraktar bu kitaplarında Irak Türklüğünün çektiklerini ve mücadelelerini anlatıyor. Bu yazarın ikinci kitabı hakkında Yeniçağ Gazetesi’nde yazdığım yazıdan bir bölümü aktarırsam, meramım daha iyi anlaşılacak:

“Kitapta Türkmen töre ve gelenekleri de, kurgu bozulmadan, yeri geldikçe, geniş bir biçimde yansıtılıyor. Roman Türkiye sınırında bitiyor, hem ayrılış, hem kurtuluş. Anlatım tekdüze değil ve akıcı. İşte böyle:

’Koşarak uzun yolları kat etmiştin, nefesin kesilmişti, ruhun bitkin, güvenini yitirmiş, anılar kutusuna dönmüştün. Hikâyeyi anlatırken hep, dönüp dolaşıp başladığın yere geliyorsun. Baştan sona mı gelinir? İleriye adım attığında neden geride güzel şeyler bırakıyorsun? Kalıcı dert gibi... Öbür dünyaya göç ettiler sevdiğin insan yüzleri. Babanın ve kocanın yüzleri gibi.. Her düşün, her kâbusun içinde yaşanan hikâyeler var. Tuttuğun yol gibi engebeli. (...) Göz kapaklarım açılmaya başlıyor aşama aşama. Önümdeki siyah perde aralanmaya yol tuttu. Sağa döndüm duvar aynasında kara gözler, sola döndüm çılgılık atan dudaklar, gökten akan yıldızlar düşüyor üstüme

tepetaklak'”(5)

Şiire döneceğiz demiştım, şiire bu Necmettin Bayraktar'ın
“Taşköprü” adlı kitabının başına koyduğu “Yarım Uyanış” adlı
uzun şiirinden bölümlerle olacak:

“Uyan en derin uyku
Uyan yaralı cisim
Gece kâbusu duygu
Kanlı ufukta resim
Durdu zamanla kurgu
Dünya bahardır mevsim
Düştü yıldızın burcu
Sistir yazılan isim

Uyan tarihi kahir
Uyan parlayan inci
Yeter uzanan sabır
Seçtik bayrağın rengi
Doldu kazılan kabir
Mavi semanın dengi
Petrol kaynayan şehir
Aslan inidir sanki

Uyan ey cahil yalan
Uyan bu defa kazan
Sardı dünyayı yılan
Saldık göklere ezan
Oldu gerçekten talan
Uçtu güvercin nişan
Takla arttıkça artan
Eli silahlı civan

Uyan yabani zaman
Elbet kültürü yalan
Düşer varlığı yaman
Ekmek parçası yavan

■ VE O GÜZELİM HOYRATLAR

Biz cinaslı mâni diyoruz, Azerbaycanlılar “bayatı”, Irak Türkmenleri “hoyrat ya da horyat” diyorlar. Ülkemizde de Kars, Urfa, Elazığ, Diyarbakır gibi illerde söyleniyor.

Bu bir Türkçe mucizesi, başka dilde bunu yapmak mümkün değil. Sözcüğü bölerek iki anlam bulmak ve sözü bal etmek...

İşte bir örnek:

“Oyar gözün
Kim gördü o yar gözün
Aslan gücünden düşse
Karınca oyar gözün”

Türkçe olmayan sözcüklerle bile cinas yapar Irak Türkmen’i “günah”ı böler ikiye, “gün” ve “ah” çıkarır ondan:

Günahımdan
Huda geç günahımdan
Ürekten bir ah çektim
Tutuldu gün ahımdan”

Hasa Çayı geçer Kerkük’ten ve bir de petrolün simgesi Babagürgür parıldar. Ersoy Altay, Kerkük Türkü’nün yaşamı ve savaşımında önemli yeri olan bu iki simgeyi nenesinden dinlediği hoyratlarla şöyle konuşturur:

Babagürgür şöyle dermiş Hasa’ya:

Hasadamlar
Yiğitler has adamlar
Kerkük’üm yaralıdı
Kanını Hasa damlar
Ve Hasa cevap verirmiş:
Babagürgür bah mene
İçten çek bir ah mene
Dostlar koyup getdiler
Nece güldü bah mene(6)

Babagürgür’ün Türk’e, Hasa’nın Türkçe akmasını dileyerek bitirelim.

1) Benderoğlu belirtmemiş ben ekleyeyim, Celayirliler'in sarayında resmi dil Selçuklularda olduğu gibi Farsça değil, Azerî Türkçesi idi. Irak Türkmenleri Edebiyatı'nı Azerbaycan Edebiyatı'nın bir kolu gibi saymak gerekir.

2) Abdullatif Benderoğlu-Irak Türkmen Kültür ve Edebiyatına Bir Bakış/Bağdat 1989

3) Abdullatif Benderoğlu- age

4) Şiir Defteri Dergisi-1994/ Yıl:4, Sayı:39

5) Yeniçağ Gazetesi 26 Haziran 2012

6) Kardeş Edebiyatlar Dergisi- 1983 yılı Sayı:5

Casim GÜRBÜZ.

BayburtPostası_2015

Edebiyatı öğreniş